

Türkiye’de Orta Vadeli Harcama Sisteminin Bütçe Uygulamalarına Yansımaları: Ampirik Bir Analiz

Özet

Haluk EGELİ¹
Mehmet DAĞ²

Orta vadeli harcama sistemi, orta vadeli mali plan hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve maliye politikası uygulamalarından beklenen sonuçlara ulaşılması bakımından önemli bir araçtır. Sistem, kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmaların bir aşaması olup ülkemizdeki mevcut bütçe sisteminin başarısını doğrudan etkilemektedir. Sisteme göre kamu kurumları bütçe hazırlıklarını orta vadeli mali hedefler doğrultusunda yapmakta ve tahminlerini buna göre belirlemektedir. Bu çalışmada öncelikle, Türkiye’de orta vadeli harcama sisteminin önemi ortaya konularak sisteme geçiş nedenleri ve ülkemizdeki uygulamasına ilişkin bilgi verilmiştir. Daha sonra sistemin bütçe uygulamalarına yansımalarının test edilmesi amacıyla ampirik bir analiz yapılarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Orta Vadeli Harcama Sistemi, Bütçe Harcamaları, Bütçe Gelirleri, Bütçe Dengesi*

Reflections of Medium Term Expenditure Framework on Budget Implementations in Turkey: An Empirical Analysis

Abstract

Medium-term expenditure framework is an important tool in terms of the realization of the objectives of the medium-term financial plan and achievement of the expected results in terms of fiscal policy. The system is in a phase of studies to restructure the administration of public finance and it directly affects the success of the current budget system in our country. According to the system, public institutions are making their budget in accordance with the the mid-term financial targets and determining their forecasts accordingly. In this study, firstly, the importance of the medium-term expenditure framework in Turkey is put forth, and then the information about the reasons for the transition to the system and implementation of the system. Later, in order to test the reflections of the system to the budget implementations in our country an empirical analysis is made and the evidences are evaluated.

Keywords: *Middle Term Expenditure Framework, Budget Expenditures, Budget Revenues, Budget Balance*

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Bölümü,
haluk.egeli@deu.edu.tr

² Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Bölümü,
mehmet.dag@deu.edu.tr

1. Giriş

Devletin en önde gelen iktisat politikası araçlarından biri olan maliye politikası uygulamaları açısından bütçe dengeleri ve bu dengelerin sürdürülebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Mali hedeflerin gerçekleştirilmesi yönünden önemli olan hususlardan biri de mevcut bütçe sistemine uygun olarak yapılan düzenlemelerdir. Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren pek çok ülkede kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması kapsamında reform niteliğinde birçok yeni hukuki ve mali düzenlemeye yer verilmiştir. Bundaki temel amaç kamu harcamalarındaki hızlı artışlar karşısında gelirlerin yetersizliği nedeniyle mali açıklarda görülen sürekli artışların önüne geçilmek istenmesidir. Bu bağlamda, mali disiplin ve mali şeffaflık kavramları ön plana çıkmış ve buna yönelik gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler mali ve parasal kriterler çerçevesinde çeşitli önlemler alma zorunluluğu hissetmiştir. Nitekim söz konusu ülkeler uyguladıkları bütçe sistemine bağlı olarak mali düzenlemelerini uluslararası kuruluşların tavsiyeleri doğrultusunda ve yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde tamamlamaya çalışmaktadır. Bu yönde yapılan en önemli düzenlemelerden biri Orta Vadeli Harcama Sistemidir. Özellikle performans esaslı bütçeleme sisteminin başarısı açısından en önemli araçlardan biri olan bu sistem, orta vadeli mali hedefler doğrultusunda makroekonomik hedeflere ulaşmak için bütçe tahminlerinin cari yıl ve gelecek birkaç yıl için gerçekçi bir şekilde oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim son yıllarda gerek Avrupa Birliği'ne gerekse OECD'ye üye ülkelerin bütçe uygulamalarını orta vadeli harcama sistemine dayandırdığı görülmektedir.

Ülkemizde de kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmaları kapsamında pek çok alanda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerin temelinde mali disiplin ve mali şeffaflığın sağlanması ve kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasına yönelik reform ihtiyacı önemli bir rol oynamıştır. Özellikle 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ortaya çıkan mali sorunlara çözüm bulmak amacıyla uluslararası finans kuruluşları (Dünya Bankası, IMF gibi) ile yapılan karşılıklı görüşmeler neticesinde bütçe sistemimizde sistemin etkinliğini artırıcı yönde bir takım yasal düzenlemelere gidilmeye başlanmıştır. Bu yöndeki yasal düzenlemelerden biri olan

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun, orta vadeli harcama sistemi çerçevesinde Stratejik Plana Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin altyapısını oluşturacak hükümlere yer vermektedir. Buna göre, ülkemizdeki orta vadeli harcama sistemi uygulaması, orta vadeli program ve orta vadeli mali plan hedeflerine uygun olarak üç yıllık bütçe gider ve gelir tahminlerinden oluşmakta ve her yılın kesinleşme sonuçlarına göre bir sonraki yılın bütçesi revize edilmektedir. Bundaki amaç bütçe dengelerinin sürdürülebilir hale getirilmesi ve en önemli mali hedef olan mali disiplini kalıcı hale getirmektir. Bu çalışmada Türkiye'de orta vadeli harcama sistemine geçiş nedenleri ve uygulama sürecindeki aşamalar hakkında kısaca bilgi verilmiş, daha sonra sistemin 2006-2012 dönemi baz alınarak bütçe gider-gelir gerçekleştirmeleri üzerinden ekonometrik bir analizi yapılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. Türkiye'de Orta Vadeli Harcama Sistemine Geçiş Nedenleri

Ülkemizde Orta Vadeli Harcama Sistemi, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte gündemimize girmiştir. Plana göre orta vadeli harcama programına dayanan, yani planlarla bütçeler ve programlar arasındaki ilişkiyi hedefleyen kamusal karar alma süreci ana hedef olarak belirlenmiş ve bütçe sisteminin bunun üzerine inşa edilmesi önerilmiştir (Arslan, 2004; 27). Türkiye'nin yıllık bütçe sürecini orta vadeli harcama sistemine dayandırmasının temel nedenleri şunlardır (DPT, 2000: 57-58; Demirbaş, 2006: 163-189):

- Planlar ile planların hayata geçirilmesini sağlayan kaynaklar arasında ilişki kurabilmek yıllık bütçeleme sistemi ile mümkün olmamaktadır. Bu çerçevede bütçe-plan ilişkisi sağlanamamakta ve bütçe, stratejik karar mekanizması olma işlevini yerine getirememektedir.
- Kısa vadeli harcama planları ile ekonomik ve mali istikrarı sağlamak, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek gibi makroekonomik fonksiyonlar yerine getirilememektedir.
- Harcamacı birimler, bütçenin hazırlanması esnasında politikalarını ortaya koyan kapsamlı bir değerlendirme yapamamaktadırlar.

- Ekonomide ortaya çıkabilecek belirsizlikler karşısında kuruluşların bütçe tavanlarının ne olacağı önceden bilinmemekte ve bu nedenle kuruluşlar da geleceğe yönelik cari ve yatırım harcaması planları yapamamaktadırlar. Aynı zamanda kuruluşların farklı kaynaklardan edinecekleri gelirler de öngörülememektedir.

- Geçmiş bir-iki yıla ilişkin verilen ödeneklerin ne şekilde kullanıldığının, etkin ve verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının görülmesini sağlayacak raporlamanın yanı sıra gelecek yıl bütçesiyle istenilen ödenekle ne kadar çıktı sağlayabileceğini gösterir raporlar sunulmamaktadır.

- Bütçe sürecinin etkin bir makroekonomik çerçeveye oturtulamaması, bütçenin faaliyet kapsamının darlığı, bütçe hazırlığında aşağıdan-yukarıya doğru bütçe yaklaşımının ağırlıklı olması ve bütçe başlangıç ödeneklerinin samimiyet ilkesine aykırılık içermesi gibi nedenlerle mevcut bütçe sistemi makro mali disiplini sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

- Kalkınma planları ve bu planları oluşturan yıllık program hedeflerinin yıllık bütçe hedefleriyle uyumsuzluk göstermesi nedeniyle kaynak tahsisinde etkinlik sağlanamamaktadır.

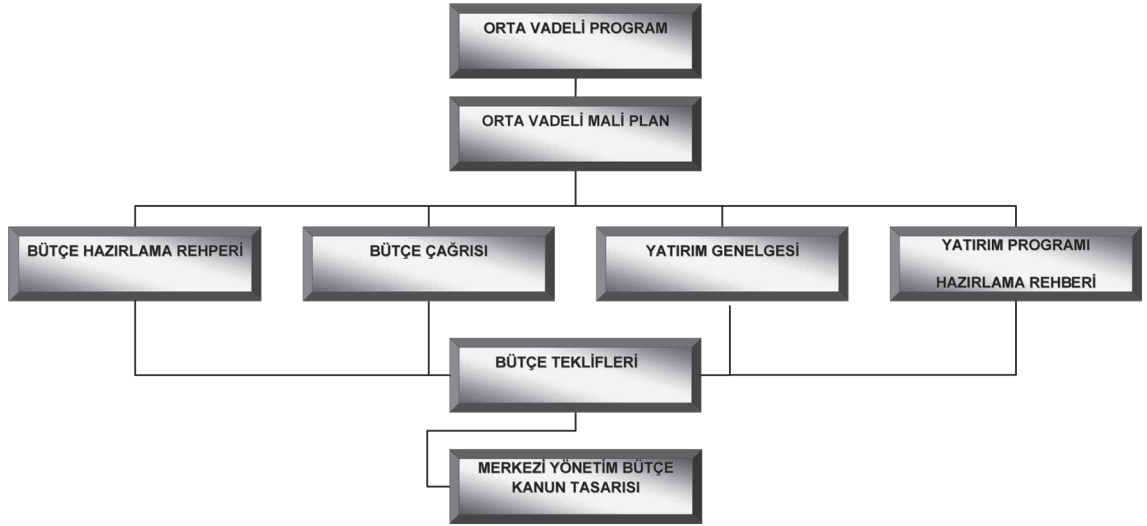
2. Türkiye’de Orta Vadeli Harcama Süreci

Ülkemizde kamu mali yönetim ve kontrol sistemini uluslararası standartlara uygun hale getirmek, stratejik amaçlar temelinde kamu politikalarını şekillendirmek ve kaynak tahsisini bu doğrultuda yapmak amacıyla 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 10/12/2003 tarihinde kabul edilerek 24/12/2003 tarih ve 25326 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanun ile orta vadeli bir harcama sisteminin uygulanabilirliği ve etkinliği açısından önemli bileşenlerden olan Stratejik Planlar, Orta Vadeli Mali Program, Orta Vadeli Mali Plan ve Harcama Tavanlarının Oluşturulması gibi uygulamalar yasal bir zemine oturtulmuştur (Kovancılar, 2013: 90). Bu Kanun

na uygun olarak uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği uygulamalarıyla uyumlu bir kamu mali yönetimi ve kontrol sistemi kurulmuştur (Maliye Bakanlığı, 2006: 3). Kanun 2006 yılından itibaren yeni bütçe sistemine geçişle birlikte orta vadeli harcama sisteminin uygulanmasına ilişkin hükümlere yer vermektedir. Aynı kanunun 14. maddesinde “Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin kamu gelirlerinin azalmasına veya kamu giderlerinin artmasına neden olacak ve kamu idarelerini yükümlülük altına sokacak kanun tasarılarının getireceği mali yükü orta vadeli program ve mali plan çerçevesinde, en az üç yıllık dönem için hesaplar ve tasarılar eklerler.” hükmüne yer verilmektedir. 01/01/2006 tarihinden itibaren orta vadeli harcama sistemine yönelik çalışmalar başlatılmış olup söz konusu çalışmalar tüm kamu kurumlarında devam etmektedir. Nitekim 2005 yılında hazırlanan ve 2006-2008 yıllarına ait dönemi kapsayan Orta Vadeli Mali Planda “Bütçenin hazırlanması ve uygulanmasında etkinliğin artırılarak mali disiplinin güçlendirilmesi, kamu maliyesi politikası hedeflerinin başında gelmektedir. Bu kapsamda ilk defa uygulamaya konulacak çok yıllık bütçeleme anlayışı, bu amaca ulaşma çabalarına önemli bir katkı sağlayacaktır” ifadesi ile çok yıllık bütçeleme anlayışı çerçevesinde orta vadeli harcama sürecine geçiş yapılacağı vurgulanmaktadır. Çok yıllık bütçeleme anlayışına göre gelecek yıl bütçesi ve onu takip eden iki yıl bütçe büyüklüklerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir (Cansız, 2007; 111).

Türkiye’de Orta Vadeli Harcama Süreci makroekonomik çerçeveyi belirleyen Orta Vadeli Programın hazırlanmasıyla başlamakta olup daha sonra maliye politikası amaçlarını ve projeksiyonlarını içeren Orta Vadeli Mali Planın hazırlanmasıyla devam etmektedir. Bu iki aşamanın tamamlanmasından sonra ise kuruluşların Başbakanın bütçe çağrısını yapmasıyla birlikte bütçe tekliflerini yapmaya başladıkları ve bu teklif Maliye Bakanlığı’nda birleşerek Bakanlar Kurulu onayıyla Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısı olarak yasama organına sunulmasıyla sona ermektedir (Bkz. Şekil 6).

Şekil 1: Türkiye’de Orta Vadeli Harcama Süreci

Kaynak: Alantar, 2009: 16

2.1. Makroekonomik Çerçeve: Orta Vadeli Programın Hazırlanması

Türkiye’de orta vadeli harcama sisteminin yukarıdan-aşağıya doğru olan kısmı, bir Orta Vadeli Program’ın (OVP) Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanması ile başlamaktadır. Orta Vadeli Programın kapsamı, 5018 sayılı kanununun 16. maddesinde “...kalkınma planları, stratejik planlar ve genel ekonomik koşulların gerekleri doğrultusunda makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri de kapsayacak şekilde” ifade edilmektedir. Yine aynı madde hükmünce söz konusu Programın Eylül ayının ilk haftası sonuna kadar Bakanlar Kurulu’na kabul edilerek Resmi Gazetede yayımlanması gerekmektedir. Buna göre Orta Vadeli Programın ülkemizdeki ilk uygulaması 2005 yılı Mayıs ayında Bakanlar Kurulunca kabul edilerek 2006-2008 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Söz konusu programda, uzun vadeli amaçlara katkıda bulunacak şekilde, üç yıllık dönemde üzerinde uygulanılacak öncelikler tespit edilmiştir.

Programa göre, “Bakanlık ve kurum bütçelerinin hazırlanmasında, idari ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde, kurumların karar alma ve uygulama süreçlerinde programın amaç ve öncelikleri esas alınacaktır. Uygulamaya dönük tüm tedbir ve faaliyetler; maliyeti, sorumlu kurumu, işbirliği yapılacak kurumları ve takvimi ile birlikte belirlenecektir. Bu tedbir ve faaliyetlerin hayata geçirilmesi süreci, kamuoyunun izlemesine ve değerlendirmesine açılacaktır. Böylece, kamu politi-

kalarının oluşturulması ve uygulanması sürecinde etkinlik, hesap verebilirlik ve şeffaflık artırılabilecektir. Programın uygulanmasında ise, kurumlara olabildiğince esneklik sağlanacaktır. Dinamik bir yapı arz eden ve üç yıllık perspektife sahip olan Program, yıllık uygulamaların sonuçları ve genel şartlardaki değişimler dikkate alınarak, her yıl yenilenecektir” (25831 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete).

Orta Vadeli Program, makroekonomik politikaların orta vadeli yansımalarını temel ekonomik büyüklükler üzerinden (büyüme ve istihdam, dış ticaret, kamu finansmanı ve fiyatlar genel seviyesi) ele alarak hükümetin makro düzeyde izleyeceği politikaları göstermektedir. Ayrıca, eğitim, sağlık, çevre ve kentsel alt yapı, bilim ve teknoloji, tarım, imalat sanayi-madencilik, enerji, ulaştırma ve haberleşme ve turizm sektörleri esas alınarak oluşturulan temel politikaların hangi stratejilerle gerçekleştirileceği hususuna da programda yer verilmektedir.

2.2. Makro Mali Çerçeve: Orta Vadeli Mali Planın Hazırlanması

Orta vadeli mali plan harcama sisteminin yukarıdan-aşağıya doğru işleyişinde önemli bir aşama olup hükümetin maliye politikası amaçlarını, mali politika hedef ve projeksiyonlarını çok yıllık bir bakış açısıyla ortaya koyan bir mali strateji belgesidir. Söz konusu belge 5018 sayılı kanununun 16. Maddesi uyarınca Orta vadeli program ile

uyumlu olmak üzere, gelecek üç yıla ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanarak en geç Eylül ayının on beşine kadar Yüksek Planlama Kurulu tarafından karara bağlanır ve Resmî Gazetede yayımlanır.

Orta Vadeli Mali Planda yer verilen temel ekonomik göstergeler; makro harcama ve gelir büyüklükleri ile açık ve borçlanma / fazla hedefidir. Planda takip eden üç yıllık bir döneme ilişkin kamu idarelerinin harcama tavanları yanında alt harcama tavanlarına da yer verilmesi gerekmektedir. Harcama tavanları uygulaması mali disiplinin sağlanması açısından Maliye Bakanlığı'nın kullandığı önemli bir politika aracıdır. Plana göre harcama tavanlarının Orta Vadeli Program hedeflerine uygun olacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Mali planda yer alan temel büyüklükler Merkezi Yönetim Bütçe Yasa Tasarısının hazırlanmasına esas teşkil etmektedir. Buna göre 5018 sayılı yasanın 5. maddesinde belirtildiği üzere maliye politikası amaçları ile makroekonomik hedefler arasında uyum sağlanması Orta Vadeli Mali Plan uygulamasıyla sağlanmaya çalışılmaktadır.

Orta Vadeli Mali Planın Resmi Gazete'de yayımlanması ve kamuoyuna duyurulması 5018 sayılı yasanın 13. Maddesinde belirtilen bütçe ilkelelerinden mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin bir gereğidir. Çünkü kamu kaynaklarının etkin, verimli ve ekonomik kullanılması açısından en önemli hususlardan biri yöneticilerin hesap verme sorumluluğunun artırılması ve tüm bütçe işlemlerine ilişkin olarak mali saydamlık düzeyinin yükseltilmesidir.

2.3. Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Bütçe Hazırlıkları Sırasında Kullanacakları Belgelerin Hazırlanması

Kamu kurum ve kuruluşlarının bütçe tekliflerini ve yatırım programlarını hazırlamalarına yardımcı olmak üzere bir takım belgelerin hazırlanması söz konusudur. Buna göre, Maliye Bakanlığı Bütçe Çağrısı ve Eki Bütçe Hazırlama Rehberini, Kalkınma Bakanlığı ise Yatırım Genelgesi ve Eki Yatırım Programı Hazırlama Rehberini hazırlamaktadır. 5018 Sayılı yasanın 16. maddesinde belirtildiği üzere söz konusu belgeler Eylül ayının on beşine kadar Resmi Gazetede yayımlanarak kuruluşla-

ra gönderilmektedir.

5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na ekli (I), (II) ve (III) sayılı cetvellerde yer alan idareler ödenek tekliflerini; Orta Vadeli Program, Orta Vadeli Mali Plan, Bütçe Çağrısı ve eki Bütçe Hazırlama Rehberi ile Yatırım Genelgesi ve eki Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde yer alan esaslara göre hazırlayacaklardır. Bütçe teklifleri hazırlanırken Analitik Bütçe Kod Yapısı esas alınacaktır. Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ile özel bütçeli idareler, bütçelerini hizmet öncelikleri ile performans hedeflerini dikkate alarak Orta Vadeli Mali Plan ekinde yer alan ödenek teklif tavanları doğrultusunda ve çok yıllık bütçeceleme anlayışı çerçevesinde mali saydamlığa, hesap verebilirliğe katkı sağlayacak şekilde oluşturacaklardır (Maliye Bakanlığı; 2013). Bu çerçevede Bütçe Çağrısı ve Eki Bütçe Hazırlama Rehberi mali disiplini ön planda tutması, makroekonomik yapıya uygun hedefleri içermesi ve analitik bütçe sınıflandırmasına dayanması suretiyle Orta vadeli harcama sistemi uygulamasına geçiş yönünde en önemli aşamalardan biridir. Yatırım Genelgesi ve Yatırım Programı Hazırlama Rehberi, 5018 sayılı Kanuna ekli (I) Sayılı Cetvelde belirtilen Genel Bütçe Kapsamındaki İdareleri, (II) Sayılı Cetvelde belirtilen Özel Bütçe Kapsamındaki İdareleri, (III) Sayılı Cetvelde belirtilen Düzenleyici ve Denetleyici Kurumları, (IV) Sayılı Cetvelde belirtilen Sosyal Güvenlik Kurumlarını, Kamu İktisadi Teşebbüslerini (KİT'ler) ve Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşları (kamu payı yüzde 50'den fazla olanlar), Döner Sermayeli Kuruluşları, İlbank A.Ş.'yi, Fon İdarelerini, dış finansman ile proje yürüten Mahalli İdareleri ve diğer kamu kuruluşlarını kapsamaktadır. Bu rehberin amacı, üç yıllık bir dönem için yatırım programı hazırlıklarına esas olmak üzere, kamu yatırım önceliklerini ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 16. maddesine uygun şekilde; kamu idarelerince uyulması gereken genel ilkeleri, nesnel ve ölçülebilir standartları, hesaplama yöntemlerini, bunlara ilişkin olarak kullanılacak cetvel ve tablo örneklerini ve diğer bilgileri ortaya koymaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2012).

2.4. Harcamacı Kuruluşların Bütçe ve Yatırım Tekliflerinin İlgili Bakanlıklara Gönderilmesi ve Görüşülmesi

Harcamacı kuruluşların Bütçe Hazırlama Rehberi

doğrultusunda hazırladıkları bütçe tekliflerini Eylül ayının sonuna kadar Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’ne, yatırım tekliflerini Kalkınma Bakanlığı’na göndermeleri Merkezi yönetim Bütçesinin hazırlık sürecinin aşamalarından biridir. Söz konusu bütçe tekliflerinin hazırlanmasında stratejik plan hedeflerinin esas alınması aynı zamanda bütçe - kalkınma planı ilişkisini güçlendirmek açısından da önem taşımaktadır. Bu süreçte yıllık performans programlarının hazırlanmasında dikkate alınan performans göstergeleri ve faaliyet raporlarının sonuçları itibarıyla yapılacak performans denetimleri de Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Bütçeleme sisteminin uygulamadaki başarısını doğrudan etkileyen faktörler arasındadır.

Türkiye’de uygulanan performans esaslı bütçeleme sistemi stratejik plan, idare performans programı ve faaliyet raporları şeklinde üç aşamalı bir sistemdir. Maliye Bakanlığınca yayınlanan yönerge çerçevesinde her yıl hazırlanması gereken ve ilgili yıl ve izleyen yıllara ait bütçe tekliflerinin alt yapısını oluşturan idare performans programlarına yönelik çalışmalar Orta Vadeli Programın yayımından önce tüm kamu kurumlarında başlamaktadır. Bütçenin uygulanması sonrasında faaliyetlerin hedef ve gerçekleşme durumunu ve sapma nedenlerini gösteren idare faaliyet raporu uygulanmakta olan bütçe sisteminin son aşamasıdır.

Bu konuya ilişkin yasal düzenleme 5018 sayılı kanunun 9. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre; “Kamu idareleri; kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar. Kamu idareleri, kamu hizmetlerinin istenilen düzeyde ve kalitede sunulabilmesi için bütçeleri ile program ve proje bazında kaynak tahsislerini; stratejik planlarına, yıllık amaç ve hedefleri ile performans göstergelerine dayandırmak zorundadırlar. Kamu idareleri, yürütecekleri faaliyet ve projeler ile bunların kaynak ihtiyacını, performans hedef ve göstergelerini içeren performans programı hazırlar. Kamu idareleri bütçelerini, stratejik planlarında yer alan misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedeflerle uyumlu ve performans

esasına dayalı olarak hazırlarlar. Kamu idarelerinin bütçelerinin stratejik planlarda belirlenen performans göstergelerine uygunluğu ve idarelerin bu çerçevede yürütecekleri faaliyetler ile performans esaslı bütçelemeye ilişkin diğer hususları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir. Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı Müsteşarlığı ve ilgili kamu idaresi tarafından birlikte tespit edilecek olan performans göstergeleri, kuruluşların bütçelerinde yer alır. Performans denetimleri bu göstergeler çerçevesinde gerçekleştirilir.”

Gelir ve gider tekliflerinin hazırlanmasında kuruluşlar kanunda belirtilen kriterler çerçevesinde hareket etmek durumundadırlar. Buna göre genel ve özel bütçeli idareler, çok yıllık bütçeleme anlayışına uygun olarak gelir ve gider tekliflerini Maliye Bakanlığı’na gönderirken Orta Vadeli Program ve Mali Planda belirlenen temel büyüklükler ile ilke ve esaslar, Kalkınma Planı ve yıllık program öncelikleri ile kurumun stratejik planları çerçevesinde belirlenmiş ödenek tavanları, idarenin performans programı ve performans hedeflerini dikkate almak zorundadırlar (5018 sayılı kanun madde 17/1). Söz konusu teklifler üzerinde Harcamacı kuruluş yetkilileriyle Maliye Bakanlığı uzmanları arasında gider, gelir ve performans programı teklifleri hakkında bütçe görüşmeleri yapılır. Nitekim 5018 sayılı kanun “bütçe teklifleri Maliye Bakanlığına verildikten sonra kamu idarelerinin yetkilileriyle gider ve gelir teklifleri hakkında görüşmeler yapılabilir” (5018 sayılı kanun madde 17/5) hükmüyle bu konuya işaret etmektedir. Bütçe tekliflerinin uygunluğu ve tutarlılığı Orta Vadeli Program, Orta Vadeli Mali Plan, Bütçe Hazırlama Rehberi, Yatırım Programı Hazırlama Rehberi, idare stratejik planı ve idare performans programı üzerinden kontrol edilmektedir.

2.5. Merkezi Yönetim Bütçe Tasarısı ve Parlamentoya Sunulması

Merkezi yönetim bütçe kanun tasarısının Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sunulmasından önce Yüksek Planlama Kurulu en geç Ekim ayının ilk haftası içinde toplanarak makroekonomik göstergeler ve bütçe büyüklüklerini görüşmektedir (5018 sayılı kanun madde 18/1). Görüldüğü üzere Başbakanın başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulu gerek Orta Vadeli Mali Planın karara bağlanması aşamasında gerekse makroekonomik gösterge-

lere göre büyüklüklerinin görüşülmesi aşamasında üstlendiği rol itibariyle esasen mali plan ile makroekonomik çerçeve arasındaki bağlantıyı da sağlamaktadır. Makroekonomik göstergeler ve bütçe büyüklüklerinin Yüksek Planlama Kurulunda görüşülmesinden sonra Maliye Bakanlığınca Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısı hazırlama çalışmalarına başlanmaktadır. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü kendi bakanlığına ilişkin bütçe ile birlikte ilgili kurum ve kuruluşların görüş ve önerileriyle belirlenen maliye politikaları doğrultusunda Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısı ve Bağlı Cetvelleri hazırlamaktadır. Merkezi Yönetim Bütçesi 5018 sayılı kanuna ekli (I), (II) ve (III) no'lu cetvellerde gösterilen Genel bütçe, Özel bütçe ve Düzenleyici Denetleyici Kurum bütçelerinden oluşmaktadır. Maliye Bakanlığınca hazırlanan bütçe kanun tasarısı ekleriyle birlikte Maliye Bakanı tarafından Bakanlar Kurulu'na sunulur. Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısına (Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında dikkate alınmak üzere);

- Orta vadeli mali planı da içeren bütçe gerekçesi,
- Yıllık ekonomik rapor,
- Vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen kamu gelirleri cetveli,
- Kamu borç yönetimi raporu,
- Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin son iki yıla ait bütçe gerçekleştirmeleri ile izleyen iki yıla ait gelir ve gider tahminleri,
- Mahallî idareler ve sosyal güvenlik kurumlarının bütçe tahminleri,
- Merkezî yönetim kapsamında olmayıp, merkezî yönetim bütçesinden yardım alan kamu idareleri ile diğer kurum ve kuruluşların listesi eklenir.

Bakanlar Kurulu'nun Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısı'nı inceleyerek son şeklini vermesinden sonra kanun tasarısı mali yılbaşından en az 75 gün önce TBMM başkanlığına sunulur. Merkezi yönetim Bütçe Kanun Tasarısı 75 günlük sürenin başlamasını (17 Ekim) takip eden 55 gün içinde Plan ve Bütçe komisyonunda teknik olarak incelenmekte, sonraki 20 gün içerisinde ise Genel Kurul'da görüşülmektedir. Bütçe kanun tasarısı-

nın Genel Kurulda görüşülmesi sırasında milletvekilleri gider artırıcı ve gelir azaltıcı önerilerde bulunamazlar (TC Anayasası Madde 162). Çünkü ihtisas komisyonu olan Plan ve Bütçe Komisyonunda iktidar ve muhalefet partilerinin konusundaki uzman üyelerinin yeterli sayıda temsili ile bütçenin detaylı ve teknik olarak yeterince tartışılması, gerekli değişikliklerin yapılması, hatta bu değişiklikler içinde gelirleri azaltıcı ve giderleri artırıcı teklif ve kabullerin yapılması sağlanmıştır (Eker, 2010: 277).

TBMM tarafından kabul edilen Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra mali yılbaşından önce Resmi Gazete'de yayımlanır ve mali yılbaşı olan 1 Ocak tarihinden itibaren uygulanmaya başlanır.

3. Türkiye'de Orta Vadeli Harcama Sistemine Yönelik Ampirik Bir Analiz

2006 yılı başından itibaren orta vadeli harcama sistemine geçilmesiyle bütçe tahminleri stratejik planlar, orta vadeli program ve orta vadeli mali plan hedefleri esas alınarak yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların temel amacı bütçe-plan ilişkilerini daha da geliştirmek ve bütçe dengelerinin sağlanmasına katkıda bulunmak olarak ifade edilebilir. Bütçe dengelerinin sağlanması açısından faiz dışı fazla hedefinin tutturulması amacının yanında para politikası açısından enflasyon hedeflemesi yoluyla fiyat istikrarında sürdürülebilirliği sağlamak orta vadeli harcama sisteminin ülkemizdeki uygulaması açısından belirleyici faktörler olarak kabul edilebilir. Nitekim Orta Vadeli Mali Planlarda temel ekonomik göstergeler olarak makro harcama ve gelir büyüklükleri ile açık ve borçlanma / fazla hedefi esas alınmaktadır. Ayrıca mali disiplinin sağlanması yönünden orta vadeli tahminlerin gerçekleşme düzeyleri uygulanan bütçe sisteminin başarısı açısından son derece önemlidir.

3.1.Literatür Taraması

Orta Vadeli harcama sistemi mali disiplinin sağlanmasında bütçe dengelerine ulaşmada nasıl bir politika izlenmesi gerektiği konusuna vurgu yapmaktadır. Bu noktada kamu harcama ve gelirleri arasındaki ilişki önem taşımaktadır. Literatürde kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik birçok çalışma ya-

pılmıştır. Yapılan çalışmalarda başlıca dört hipotez test edilmiştir. Bu hipotezler; harcama hipotezi, harcama-vergi hipotezi, mali senkronizasyon hipotezi ile kurumsal farklılık hipotezidir. Vergi-harcama hipotezi, vergilerdeki artışların kamu harcamalarında artışlara neden olacağını; harcama-vergi hipotezi ise kamu harcamalarındaki artışların vergilerdeki artışla destekleneceği öngörüsünde bulunmaktadır. Mali senkronizasyon hipotezi, kamu harcamaları ile kamu gelirlerine ilişkin kararların aynı zamanda alındığı; kurumsal farklılık hipotezi ise kamu harcamaları ile kamu gelirlerine ilişkin kararların ilişkili olmadığı argümanına dayanmaktadır (Dökmen,2012:120-121).

Uluslararası literatürde kamu harcamaları ve gelirleri arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik çalışmalar ele alındığında harcama-vergi ve vergi-harcama hipotezlerinin ağırlıklı bir yer tuttuğu görülmektedir. Manage ve Marlow, (1986),Ram,(1988); Apergis, Payne and Saunoris,(2012) çalışmalarında yaptıkları analiz sonucunda elde ettikleri bulgulardan kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru, Anderson vd., (1986); Hondroyannis ve Papapetrou (1996); Hussain (2004) ise kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye'ye ilişkin yapılan çalışmaların bir kısmında harcama-vergi hipotezi doğrulanırken (Akçoraoğlu, 1999; Terzi ve Oltulular, 2006; Çavuşoğlu, 2008; Wahid, 2008; Yamak ve Abdioğlu, 2012) diğer bir kısmında ise (Darrat, 1998; Günaydın, 2004) vergi-harcama hipotezi nedensellik ilişkisi test edilerek doğrulanmıştır.

Literatür taramasında belirtilen çalışmalarda orta vadeli harcama sistemi ağırlıklı olarak harcamalar yönüyle ele alınmıştır. Ancak bu çalışmada harcamalar ile birlikte gelirler de dikkate alınmak suretiyle analize dahil edilmiştir.

Ülkemizdeki orta vadeli harcama sistemi uygulamasına bakıldığında maliye politikası yanında para politikası hedeflerinin göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Bu nedenle kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha önce belirlendiği görüşünden hareketle devletin önce harcadığını daha sonra vergi gelirleri ile bu harcamaları finanse ettiğini öne süren harcama-vergi hipotezine(Terzi, 2006: 15) ek olarak para politi-

kası açısından enflasyon hedeflemesi uygulamasına bağlı olarak vergi-harcama hipotezinin de eş zamanlı olarak geçerli olduğu kabul edilmiştir. Çünkü bir para politikası stratejisi olarak enflasyon hedeflemesi uygulandığında genel olarak sıkı maliye politikası uygulamalarına gidilmektedir. Buna göre maliye politikası ile para politikası açısından iki çıpanın (faiz dışı fazla ve enflasyon hedeflemesi) belirlendiği görülmektedir.

3.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada veri seti olarak 2006 – 2012 dönemine ilişkin Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Gider Gerçekleşmelerine dair Merkez Bankası Verileri baz alınmıştır. Analizin ilk aşamasında değişkenler olarak kabul edilen gelir ve gider gerçekleşmelerinin birim kök içerip içermediklerinin tespitinde ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) testleri kullanılmıştır. Daha sonraki aşamada ise yapılan uygulama değişikliklerine ve ekonomik şoklardan etkilenip etkilenmediği konusunda yapısal kırılmayı ele alan Zivot-Andrews Birim Kök testi uygulanmıştır. Birim kök testleri sonucunda kırılmaların bulunması nedeniyle bu kırılmaların varlığı bağlamında, söz konusu seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin etkilenip etkilenmediği de Gregory-Hansen testiyle araştırılmıştır.

3.2.1.Genelleştirilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)

Birim kök kavramı, bir zaman serisinin zaman içinde belli bir ortalamaya ve sabit varyansa sahip olması olarak ifade edilebilir. Dickey-Fuller testi, (Dickey-Fuller,1979) gözlenen serilerde birim kökün varlığının (serinin durağan olmadığı) olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan bir testtir. Bu test bir zaman serisinden elde edilen hata terimlerinin homojen yani değerlerin kendi aralarında ilişkili olmadığını varsaymaktadır. Ancak bu uygulamada çok sıklıkla karşılaşılan bir durum olmadığından bu durumu ortadan kaldırmak için değişkenin gecikmeli değerleri teste eklenmektedir. Bu yeni yaklaşıma Genelleştirilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) Dickey-Fuller testi denilmektedir (Dickey-Fuller, 1981). Bu test günümüzde zaman serilerinin birim kök taşıyıp taşımadığının tespitinde daha işlevsel olarak kullanılmaktadır.

Düzeyde ADF birim kök aşağıdaki eşitlik biçiminde ifade edilebilir. Bu eşitlik < 1 ise serinin durağan olduğuna karar verilir ve seri $I(0)$ biçiminde belirtilir. Söz konusu katsayı 1 'den büyük ise serinin durağan olmadığına karar verilir.

$$y_t = \mu + \beta t + \eta y_{t-1} + \sum a_j y_{t-j} + \varepsilon$$

Serinin durağan olmadığına karar verilirse seriye fark alma işlemi uygulanır ve bu işlem aşağıdaki gibi ifade edilir.

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \eta y_{t-1} + \sum a_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon$$

Bu eşitlikte $a < 1$ ise seri birinci farkta durağandır. Serinin eş-bütünleşme derecesi $I(1)$ olarak gösterilir. Serilerin gecikme sayılarının belirlenmesi bu analizde çok önem taşımaktadır (Egeli ve Egeli, 2008: 20).

3.2.2. KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) Birim Kök Testi

Zaman serilerine yönelik ADF birim kök testinin sonuçları, gecikmelere karşı duyarlı olduğu için KPSS testi, ADF testinin bu eksik yönünü dikkate alma bağlamında, uygulanması gerekli bir testtir. KPSS testinin sonucu, ADF test sonucuyla çelişiyorsa, yani ADF testinde birim kökün varlığı kabul edilirken, KPSS testinde birim kökün olmadığı kabul edilirse, bu durum serinin parçalı bir özellik taşıdığı konusunda ön bilgi vermektedir (Kahyaoglu ve Abuk Duygulu, 2005 : 72).

Test için denklem şu şekilde oluşturulmaktadır;

$$Y_t = x_t \phi d + u_t$$

Denklemden yer alan X_t sabit veya sabit ve trendi ifade eden deterministik bileşendir. KPSS testinde kurulan hipotez, ADF birim kök testinin aksine H_0 hipotezi, serinin durağan olduğunu (birim kök içermediğini) H_1 hipotezi ise serinin durağan olmadığını (birim kök içerdiğini) ifade etmektedir. KPSS birim kök testinin hipotezleri şu şekilde oluşturulur (Güvenek vd., 2010:8);

$H_0: p < 1$ Seri durağandır, seride birim kök yoktur.

$H_1: p = 1$ Seri durağan değildir, seride birim kök vardır.

3.2.3. Zivot-Andrews Yapısal Kırılmayı Dikkate Alan Birim Kök Testi

Bu çalışmada kullanılan serinin durağanlık durumunun tespitinde yapısal kırılmanın dikkate alındığı Zivot-Andrews birim kök testi kullanılmıştır. Ekonomik krizlerin bütçe gelir-gider gerçekleşmeleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi seride var olan kırılmaların etkilerinin analizi önemlidir. Kırılmayı içsel olarak algılayan Zivot-Andrews birim kök testine göre λ ile gösterilen kırılma noktasının bilinmediği ve durağanlığın tespitinin zorunlu olduğu hallerde sıfır (null) hipotezi;

$$Y_t = \alpha + Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

olarak belirlenir.

Bundan dolayı birim kök testi için üç denklem kullanılmaktadır (Zivot-Andrews, 1992: 253);

Model A

$$H_0: Y_t = \alpha + Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$H_1: Y_t = \alpha_t + \beta_t + (\alpha_2 - \alpha_1) DU_t(\lambda) + \varepsilon_t$$

Model B

$$H_0: Y_t = \alpha + Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$H_1: Y_t = \alpha + \beta_{1t} + (\beta_2 - \beta_1) DT_t(\lambda) + \varepsilon_t$$

Model C

$$H_0: Y_t = \alpha + Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$H_1: Y_t = \alpha_t + \beta_{1t} + (\alpha_2 - \alpha_1) DU_t(\lambda) + (\beta_2 - \beta_1) DT_t(\lambda) + \varepsilon_t$$

3.2.4. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Birim kök testleri sonucunda kırılmaların bulunması nedeniyle doğrudan bu kırılmaların varlığı bağlamında, söz konusu seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin etkilenip etkilenmediği Gregory-Hansen testiyle (Gregory-Hansen, 1996: 103) araştırılmıştır. Gregory ve Hansen yapısal kırılma altında eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için üç farklı model geliştirmişlerdir:

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{t\tau} + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (1)$$

Model (1) sabitte kırılmayı ifade etmektedir, buna göre; Burada μ_1 kırılmadan önceki sabiti μ_2 kırılmadan sonraki sabitte meydana gelen değişmeyi göstermektedir. τ 'ın 0 ile 1 arasında yer alan kırılmanın zamanlamasını gösteren bir katsayı olduğu modelde $\phi_{t\tau}$ kukla değişkeni $t > [n\tau]$ olması durumunda 1, aksi durumda 0 değerini almaktadır. α^T açıklayıcı değişkenlere ait katsayı vektörünü göstermektedir.

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{t\tau} + \beta_1 t + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (2)$$

Model (2) sabit ve trendde kırılmayı ifade etmektedir ve denklem 1'e trend değişkeninin eklenmesi ile elde edilir.

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{t\tau} + \alpha^T y_{2t} + \alpha_2^T y_{2t} \phi_{t\tau} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (3)$$

Model (3) rejim değişimini ifade etmekte olup sabitte kırılma modelinden farklı olarak α_1 rejim değişiminden önceki eşbütünleşme vektörünü ve α_2 rejim değişiminden sonra eşbütünleşme vektöründe medyana gelen değişmeyi göstermektedir. Gregory ve Hansen yukarıdaki modelleri dikkate alarak yapısal kırılma altında eşbütünleşmenin varlığını saptamaya çalışmıştır (Çatık,2006:11).

3.3. Veri Seti ve Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında ülkemizde Orta Vadeli Harcama Sisteminin başladığı 2006 yılından 2012 yılı sonuna kadar olan dönemde Merkezi Yönetim Bütçe Gelir ve Harcamalarına ait verilerdeki değişimler esas alınarak Orta Vadeli Mali Planlarda ortaya konulan gider-gelir tahminlerinin gerçekleşme düzeyleri ve aralarındaki ilişki analiz edilecektir. Tablo 1'de 2006-2012 dönemine ilişkin Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının Aylık Gerçekleşmeleri verilmiştir.

Tablo 1: Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları Aylık Gerçekleşmeleri (Bin TL)(2006-2012)

AYLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
OCAK	11.603.919	18.487.861	16.305.696	18.796.137	22.646.205	22.494.027	26.347.013
ŞUBAT	15.310.976	15.313.502	16.607.569	25.808.272	22.290.108	23.567.705	30.158.857
MART	12.460.017	15.640.534	18.648.608	21.820.289	23.436.480	26.791.508	27.343.976
NİSAN	15.142.070	16.362.700	18.637.973	21.009.963	25.173.170	22.466.804	27.718.746
MAYIS	14.015.972	17.688.790	15.822.827	19.463.744	19.054.164	24.298.092	26.238.543
HAZİRAN	13.065.611	17.186.056	14.565.859	17.932.371	23.894.163	23.597.222	31.073.840
TEMMUZ	16.896.757	19.207.560	21.237.248	23.392.214	23.774.560	24.226.493	28.302.109
AĞUSTOS	16.553.105	15.930.614	20.437.402	23.518.304	23.162.994	29.495.071	31.821.508
EYLÜL	14.374.898	18.141.945	23.214.516	25.427.734	25.395.318	23.931.649	29.036.713
EKİM	14.912.782	14.253.957	15.177.647	21.430.590	21.203.169	24.573.515	31.749.334
KASIM	13.364.721	16.188.610	21.375.116	20.942.143	25.740.026	26.885.701	27.942.797
ARALIK	20.425.205	19.665.554	25.000.101	28.677.424	38.588.367	40.974.036	42.757.864
TOPLAM	178.126.033	204.067.683	227.030.562	268.219.185	294.358.724	313.301.823	360.491.300

Kaynak: TC.Merkez Bankası İstatistikleri, <http://evds.tcmb.gov.tr/fame/webfactory/evdpw/rpt/1614006.html>

Tablo 2'de aynı döneme ait Merkezi Yönetim Bütçe Gelir Gerçekleşmeleri verilmiştir. Tablolardaki aylık veriler dikkate alındığında dönemin başından itibaren giderlerin gelirlere göre daha hızlı arttığı görülmektedir. Özellikle küresel ekonomik krizin etkilerinin ülkemiz açısından gerek gelir gerekse gider gerçekleştirmeleri üzerinde en yoğun olarak görüldüğü dönem 2008 yılıdır. Buna göre

üçüncü çeyreğin sonu olan Eylül ayında giderlerin 23,2 milyar TL olarak gerçekleşmesine karşın gelirlerin ise yaklaşık 13,8 milyar TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunun anlamı krizin etkisiyle gelir-gider arasında giderler lehine ancak gelirler aleyhine ciddi bir sapmanın ortaya çıkarak bütçe dengelerinin bozulmasına neden olmasıdır.

Tablo 2: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri Aylık Gerçekleşmeleri (Bin TL)(2006-2012)

AYLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
OCAK	13.619.028	12.391.874	15.781.402	15.829.508	19.525.041	23.499.257	28.087.455
ŞUBAT	12.807.061	13.236.301	17.628.206	18.415.431	20.018.932	24.555.774	27.518.174
MART	11.899.134	20.481.266	13.778.697	13.052.988	17.488.207	20.673.786	21.812.743
NİSAN	12.164.486	14.314.835	17.562.324	20.063.365	20.718.114	23.523.153	29.130.848
MAYIS	18.347.636	19.725.238	19.211.799	18.853.945	24.866.255	27.132.998	30.825.722
HAZİRAN	15.183.992	14.645.139	18.543.541	15.411.031	18.448.256	26.686.272	24.803.503
TEMMUZ	14.928.729	13.136.469	17.919.994	16.784.958	21.728.503	20.714.164	28.056.236
AĞUSTOS	16.571.893	19.459.468	26.447.423	21.993.651	26.251.662	32.256.239	30.249.634
EYLÜL	12.516.630	14.395.988	13.788.288	15.953.209	18.492.735	22.060.647	23.206.859
EKİM	12.510.703	14.151.542	15.106.822	19.009.537	19.367.996	22.632.551	27.345.326
KASIM	17.215.109	18.749.177	17.989.639	17.818.232	25.375.367	29.031.812	33.362.209
ARALIK	15.719.029	15.672.476	15.840.337	22.272.486	21.996.367	24.056.949	27.301.641
TOPLAM	173.483.430	190.359.773	209.598.472	215.458.341	254.277.435	296.823.602	331.700.350

Kaynak: TC Merkez Bankası İstatistikleri, <http://evds.tcmb.gov.tr/fame/webfactory/evdpw/rpt/831668.html>

Tablo 3'te mevcut veri seti üzerinden gelir ve gider arasındaki dönemsel ilişkinin analizi için yapılan ADF ve KPSS birim kök testlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. Bu testler ile serilerin ortalamada, sabit ve trendde durağan olup olmadığı test edilmiştir.

Tablo 3: ADF(Augmented Dickey Fuller) ve KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) Birim Kök Test Sonuçları

(Ortalamada)

Sabitte		Birinci fark			
Değişkenler	ADF	Değişkenler	ADF	Kritik değer (5%)	
X	-0,69	ΔX	-12,65	-2,9	
Y	-0,54	ΔY	-7,78	-2,9	
Sabitte		Birinci fark			
Değişkenler	KPSS	Değişkenler	KPSS	Kritik değer (5%)	
X	1,27	ΔX	0,065	0,46	
Y	1,3	ΔY	0,2	0,46	

(Sabit ve trend)

Sabitte		Birinci fark			
Değişkenler	ADF	Değişkenler	ADF	Kritik değer (5%)	
X	-9,84	ΔX	-3,46	-3,46	
Y	-10,23	ΔY	-3,46	-3,46	
Trendde		Birinci fark			
Değişkenler	KPSS	Değişkenler	KPSS	Kritik değer (5%)	
X	0,22	ΔX	0,065	0,146	
Y	0,063	ΔY	0,19	0,146	

İlgili kritik değerler %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerdir.

Tablo 4: Zivot-Andrews Yapısal Kırılmayı Dikkate Alan Birim Kök Test Sonuçları

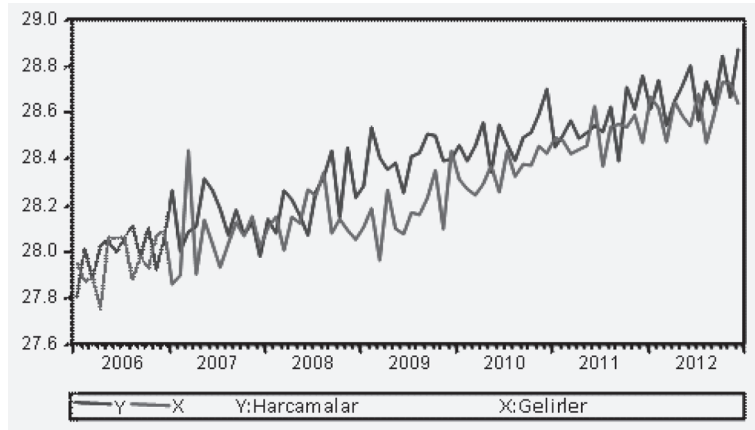
Ortalamada			
Değişkenler	Z-A	Kırılma Tarihi	Kritik değer (5%)
X	-5,19	2009M06	-4,42
Y	-10,24	2009M10	-4,42
Ortalamada ve Trendde			
Değişkenler	Z-A	Kırılma Tarihi	Kritik değer (5%)
X	-6,17	2008M11	-5,08
Y	-10,94	2008M08	-5,08

Yapılan ADF birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerimizi temsil eden zaman serilerinin sabit ve trendi dışındaki sonuçlar, söz konusu serilerin I(1) fark durağan olduğunu göstermektedir. Ortalama ve trend gibi deterministik unsurları içeren test sonuçları ise serilerin I(0) düzeyde durağan olduğu yönünde bir bilgi vermektedir. Bu sonuç gelirler ile giderlerin belirli bir eğilime sahip olduklarını göstermektedir. Bu eğilimin yapılan uygulama değişikliklerine bağlı olup olmadığı ve ekonomik şoklardan etkilenip etkilenmediği konusunda yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testi olan Zivot-Andrews testi uygulanmıştır. Uygulanan test ile söz konusu etkilerin sahte birim kök veya durağanlığa neden olup olmadığı da araştırılmıştır.

Tablo 4'te yapısal kırılmaları içsel olarak dikkate alan testin sonuçları verilmektedir. Tabloya göre, bütçe harcamalarını temsil eden Y değişkenine ait zaman serisi üzerinde 2009 yılının Ekim ayında or-

talamada kırılma olduğunu görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kırılmanın bir önceki sonuca göre sahte birim kök ortaya çıkardığı sonuca ulaşılmıştır. X değişkeni için de aynı sonuç geçerlidir. Ancak bütçe gelirleri serisinde 2009 Haziran ayında kırılmanın mevcut olduğu görülmektedir. Ortalama ve trendde kırılmanın varlığını araştırdığımız test sonucuna göre ise kırılma tarihleri sırasıyla Y ve X değişkenleri için 2008 Ağustos ve 2008 Kasım ayları olarak bulunmuştur. Bu açıdan 2007 yılında başlayan ve 2008 yılında etkisini global olarak hissettirmeye başlayan ekonomik krizin söz konusu aylar itibariyle ülkemizdeki bütçe dengesini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bunun temel nedenleri olarak başta personel giderleri olmak üzere cari harcamalar, konjunktüre bağlı olarak artan savunma ve güvenlik giderleri, yatırım harcamaları, SGK finansman açığının kapatılmasına yönelik harcamalardaki artışlar sayılabilir.

Grafik 1: 2006-2012 Dönemi Bütçe Gider-Gelirlerindeki Değişim

$$Y=4,57+0,84*X+\varepsilon_t$$

$$(12,87) \quad (2,48)$$

$$X=5,71+0,79*Y+\varepsilon_t$$

Kriz sonrası dönemde ülkemizde merkezi yönetim bütçesindeki giderler ve gelirler arasındaki ilişkide görülen sapmalar Grafik 1'den izlenebilir. Test verilerinden elde edilen denkleme göre, gelirden meydana gelen %1'lik bir artışın harcamaları % 0,84 oranında artırdığı, buna karşın harcamalarda görülen %1'lik bir artışın gelirleri % 0,79 oranında artırdığı görülmektedir. Aynı şekilde 2008 yılının son çeyreğinde gelir ve giderler arasındaki dengenin giderler lehine ciddi şekilde bozulduğu söylenebilir. Ancak 2009 yılı son çeyreğin-

den itibaren gider-gelir dengelerinde yavaş yavaş daha olumlu bir seyir izlendiği görülmekle birlikte 2009 yılı sonu itibariyle bütçe açığı krizin ülkemiz mali dengeleri üzerinde yarattığı olumsuz etki nedeniyle oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda ise mali dengeler yönünden istikrarlı bir yapıya doğru gidildiği, mali disiplinin ve bu bağlamda faiz dışı fazla hedefinin yeniden hedeflenen doğrultuda gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Tablo 5: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model-Düzeyde Değişim)

Test	İstatistik	Kırılma	Kırılma tarihi	Kritik değerler(%1)	Kritik değerler(%5)	Kritik değerler(%10)
ADF	-10.94	33	2008m9	-5.13	-4.61	-4.34
Zt	-11.01	33	2008m9	-5.13	-4.61	-4.34
Za	-99.14	33	2008m9	-50.07	-40.48	-36.19

Kritik değerler Gregory and Hansen (1996,s.109)'den alınmıştır.

Tablo 5'de verilen Gregory-Hansen Eşbütünleşme testinden elde edilen istatistik sonuçlara göre 2008 Ağustos ayında söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin etkilendiği görülmektedir. Ayrıca yapılan testler sonucunda bilgi kriteri olarak seçilen Akaike bilgi kriteri açısından herhangi bir gecikme tespit edilmemiştir. Ancak iki değişken için uzun dönemli ilişkinin varlığını gösteren hipotezin kabul edilmesi nedeniyle, bu iki değişken için uzun dönemli ilişkinin sürdüğü yönündeki bulgu-

ya ulaşılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde iki Y serisinin ortalamasında 2009 Ekim ayında kırılma ortaya çıkmış olmasına karşın iki değişken arasındaki ilişki 2008 krizinin başlangıcı olan dönemde kırılmış, ortalamada kayma olmuş ancak ilişki bozulmamıştır. Düzeyde ve trenddeki ortak kırılma tarihinin 2008 Temmuz ayı olduğu bulgusuna ulaşıldığı Tablo 8'de verilen test sonuçlarından da anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model-Düzeyde ve Trendde Değişim)

Test	İstatistik	Kırılma	Kırılma tarihi	Kritik değerler(%1)	Kritik değerler(%5)	Kritik değerler(%10)
ADF	-11.03	31	2008m7	-5.45	-4.99	-4.72
Zt	-11.09	31	2008m7	-5.45	-4.99	-4.72
Za	-99.95	31	2008m7	-57.28	-47.96	-43.22

Kritik değerler Gregory and Hansen (1996,s.109)'den alınmıştır.

Söz konusu düzeyde ve trenddeki kırılmayla birlikte iki değişken arasındaki eğime bağlı rejim ilişkisinin 2008 Eylül ayında kırıldığı aşağıda verilen

Tablo 6'daki sonuçlardan izlenebilir. Ancak bu rejim bağının uzun dönemde devam ettiği görülmektedir.

Tablo:7 Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model-Rejimde Değişim)

Test	İstatistik	Kırılma	Kırılma tarihi	Kritik değerler(%1)	Kritik değerler(%5)	Kritik değerler(%10)
ADF	-10.71	33	2008m9	-5.47	-4.95	-4.68
Zt	-11.12	31	2008m7	-5.47	-4.99	-4.68
Za	-99.26	31	2008m7	-57.17	-47.04	-41.85

Kritik değerler Gregory and Hansen (1996,s.109)'den alınmıştır.

Tablo 7'de verilen sonuçlara ilave olarak tüm determinist unsurlardaki etkilerin dikkate alınarak bir Gregory-Hansen Eşbütünleşme testi daha uygulanmıştır. Buna göre 2008 Temmuz ayındaki tüm unsurlardaki kırılmaya karşın bütçe gelirleri ile harcamaları arasındaki ilişkinin devam ettiği

sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre parametre kaymalarının görülmesi için söz konusu tarihler dikkate alınarak kukla değişkenler yoluyla aşağıdaki regresyonlar kurulmuş ve parametre kaymaları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model-Rejimde ve Trendde Değişim)

Test	İstatistik	Kırılma	Kırılma tarihi	Kritik değerler (%1)	Kritik değerler (%5)	Kritik değerler (%10)
ADF	-11.17	31	2008m7	-6.02	-5.50	-5.24
Zt	-11.24	31	2008m7	-6.02	-5.50	-5.24
Za	-100.86	31	2008m7	-69.37	-58.58	-53.31

Kritik değerler Gregory and Hansen (1996,s.109)'den alınmıştır.

Yapılan analizler neticesinde, 2006-2012 dönemi merkezi yönetim bütçe gider-gelirleri ele alındığında söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin 2008 ve 2009 yıllarında kırılmalara uğrasa da devam ettiği görülmekte olup 2010 yılından itibaren maliye ve para politikalarında gözetilen faiz dışı fazla hedefi ve enflasyon hedeflemesi politikaları ile makroekonomik dengelerde kriz etkilerinin göreceli olarak hafifletilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu analizden elde edilen bulgulara göre çalışmada baz alınan Vergi-Harcama ve Harcama-Vergi hipotezlerinin her ikisinin de gerek mali dengeler gerekse parasal dengelerin sağlanması açısından geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Ülkemizde özellikle 2001 ekonomik krizinden sonra ortaya çıkan mali sorunların çözümüne yönelik çeşitli çalışmalar yapılmış ve bazı hukuki düzenlemelere yer verilmiştir. Bu çerçevede bütçe harcamalarını disipline etmek, mali yönetimde etkinliği artırmak ve performansla dayalı bir bütçe anlayışını kalıcı hale getirmek amacıyla orta vadeli harcama sistemine geçiş yapılmıştır. Sistemin hukuki altyapısını oluşturmak amacıyla 2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hazırlanarak 2006 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir. Buna göre, bütçe hazırlık sürecinin makroekonomik hedeflerle uyumlu hale getirilmesi açısından öncelikle Orta Vadeli Programın hazırlanması daha sonra Orta Vadeli Program hedefleri doğrultusunda orta vadeli mali hedef ve projeksiyonları içeren Orta Vadeli Mali Planın hazırlanmasıyla bütçe hazırlık süreci başlatılmaktadır. Böylece daha önceki bütçe uygulamalarında sağ-

lanamayan bütçe-plan ilişkisinin kurulması ve tahminlerin kalkınma planları, stratejik planlar ve yıllık programlarla uyumlu hale getirilmesi hedeflenmektedir. Nitekim 5018 sayılı yasanın ilgili maddelerinde söz konusu süreçlerin ne şekilde yürütüleceği belirtilmiştir. Ülkemizdeki bütçe hazırlık süreci dikkate alındığında yapılan çalışmaların çok yıllık bütçeleme anlayışına uygun olarak stratejik planlar doğrultusunda cari yıl ve izleyen iki yılın bütçe tahminleriyle birlikte ele alındığı ve değerlendirildiği görülmektedir.

Çalışmada ülkemizde Orta Vadeli Harcama Sistemine geçiş yapılan 2006 yılından 2012 yılı sonuna kadar olan dönem esas alınarak Merkezi Yönetim Bütçesine ait aylık gider ve gelir gerçekleşme sonuçları veri seti olarak alınmış ve ekonometrik bir analiz yapılmıştır. Buna göre, 2006 yılından itibaren en önemli maliye politikası hedefi olarak kabul edilen faiz dışı fazla hedefi ile bütçe harcamalarının ve para politikası açısından en önemli hedef olan enflasyon hedeflemesi doğrultusunda bütçe gelirlerinin söz konusu dönem itibarıyla ilişkileri analiz edilmiştir. Bu analizde vergi-harcama ve harcama-vergi hipotezlerinin eşanlı olarak geçerli olduğu varsayılarak birim kök eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Uygulanan ADF ve KPSS birim kök testleri ile analiz edilen zaman serisinin durağanlığı test edilerek ele alınan serideki değişkenler arasındaki ilişkinin belirli bir eğilime sahip olup olduğu sonucuna varılmıştır. Daha sonra yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews birim kök testi ile bütçe gider ve gelirleri arasındaki ilişkinin maliye ve para politikasında yapılan uygulama değişikliklerine bağlı olup olmadığı ve ekonomik şoklardan etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Test sonucundan elde edilen denkleme

göre, giderlerin gelirler üzerindeki etkisinin gelirlerin giderler üzerindeki etkisine oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Global kriz sonrası dönem ağırlıklı olmak üzere ele alınan serideki kırılmaların daha detaylı analizi için ise Gregory-Hansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Testten elde edilen bulgulardan görülebileceği gibi global kriz, merkezi yönetim bütçesi üzerindeki olumsuz etkisini daha çok bütçe giderleri üzerinde göstererek bütçe giderlerinin gelirlerine oranla önemli ölçüde artış göstermesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Nitekim krizden sonraki toparlanma sürecinde bütçe dengesindeki iyileşmenin bir yandan gelir gerçekleştirmelerindeki artışa, diğer yandan faiz giderlerinin düşmesi ve faiz hariç giderlerin kontrol altına alınmasına bağlı olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, ele alınan dönem itibarıyla, sürdürülebilir büyüme stratejisine uygun olarak, kırılmaların görüldüğü kriz yıllarında mali disiplin ve faiz dışı fazla hedeflerinde sapma meydana gelmiş olmasına rağmen dönemin geneli dikkate alındığında bütçe gider ve gelirleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin devam ettiği, para ve maliye politikası araçları ile alınan tedbirlerle merkezi yönetim bütçe dengesinin sürdürülebilir hale getirilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, ülkemizdeki maliye politikaları açısından, mali disiplin çerçevesinde bütçe giderlerinin kontrol altına alınarak faiz dışı fazla hedefinin yükseltilmesi ve bütçe gelirlerinde başta vergiler olmak üzere yapılacak reform niteliğindeki düzenlemelerle artış sağlanması suretiyle bütçe dengelerine ulaşılmaya çalışılması ve bu sayede olası ekonomik krizlere karşı güçlü bir ekonomik ve mali yapının oluşturulması gerekmektedir.

Kaynakça

AKÇORAOĞLU, Alpaslan; (1999) "Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesci Politikalar: Bir Nedensellik Analizi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(99), ss.51-65

ALANTAR, Doğan; (2009), "Türkiye'de Orta Vadeli Harcama Çerçevesi", <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/3132,harcamacercevesippt.ppt>, 09.08.2013

ANDERSON, William and WALLACE, Myles S. and WARNER John T. ; (1986), "Government Spending and Taxation: What Causes What?", *Southern Economic Association*, 52(3), pp. 630-639

APERGİS, Nicholas and PAYNE James. E. and SAUNORIS James W. ; (2012), "Tax-spend Nexus in Greece: Are There Asymmetries?", *Journal of Economic Studies*, 39 (3), pp.327 - 336

ARSLAN, Murat; (2004) "Orta Vadeli Harcama Sistemi (Çok Yıllı Bütçeleme) Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 54, .s.3-36

CANSIZ, Harun; (2007), "Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de Çok Yıllı Bütçeleme Uygulamaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(1), ss.95-116

ÇATIK, Nazif; (2006), "Yapısal Kırılma Altında Para Talebinin İstikrarı: Türkiye Örneği", *Ege University Working Papers in Economics*, No: 06 / 11, ss.1-15

ÇAVUŞOĞLU, Tarkan; (2008), "Türkiye'de Kamu Gelirleri ile Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.143-160

DARRAT, Ali F; (1998), "Tax and Spend or Spend and Tax? An Inquiry into The Turkish Budgetary Process", *Southern Economic Journal*, 64(4),

DEMİRBAŞ, Tolga; (2006), *Kamu Harcama Yönetimi Bağlamında Orta Vadeli Harcama Sistemi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa,

DICKEY, David. and FULLER, Wayne A. ; (1979), "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, 74,pp.427-431

DICKEY, David and FULLER; Wayne A.; (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root", *Econometrica*, 49(4),pp.1057-1072.

DÖKMEN, Gökhan; 2012, "Kamu Harcamaları ve Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi* ,27(2), ss.115-143

DPT; (2000), *Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara,

EGELİ Hüseyin Avni ve EGELİ Haluk,(2008), "Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Kırgızistan'ın Dış. Borçlarının Sürdürülebilirliği", *Sosyoekonomi Dergisi*. Ocak-Haziran. 2008-1. ss.11-26

EKER, Aytaç; (2010), *Kamu Maliyesi, Birleşik Matbaa, İzmir*,

GREGORY Allan and HANSEN Bruce; (1996), "Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts", *Journal of Econometrics*,70,.pp.99-126

GÜNAYDIN, İhsan; (2004) "Vergi Harcama Tartışması: Türkiye Örneği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2),ss.163-181

GÜVENEK Burcu ve ALPTEKİN, Volkan ve ÇETİNKAYA Murat; (2010), "Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemiyle Analizi", *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 11(3). ss.1-28

HONDROYİANNİS, George and PAPAPETROU, Evangelia; (1996), "An Examination of The Causal Relationship Between

- Government Spending and Revenue: A Cointegration Analysis", *Public Choice*, 89 (3-4), pp.363-374
- HUSSAİN, M. Haidar; (2004), "On the Causal Relationship Between Government Expenditure and Tax Revenue in Pakistan", *The Lahore Journal of Economics*, 9(2), pp.1-12
- KAHYAOĞLU, Hakan-DUYGULU ABUK Aylin; (2005), "Finansal Varlık Fiyatlarındaki Değişme-Parasal Büyüklükler Etkileşimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 20:Sayı:1, ss.63-85
- KALKINMA BAKANLIĞI; "2013-2015 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi", <http://www.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCEFCBF2F04A51100>, 12.08.2013
- KAMU MALİ YÖNETİMİ VE KONTROL KANUNU; (Kanun No:5018, Kabul Tarihi: 10.12.2003, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 24.12.2003 Sayı: 25326, Yürürlüğe Giriş Tarihi:01.01.2006
- KOVANCILAR, Birol; (2013), *Kamu Mali Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1769, TOSUNOĞLU, Şebnem, DÜLGER, Cumhur, (Ed.), Eskişehir,
- KWIATKOWSKI, Denis., and PHILLIPS Peter C. B. And SCHMIDT, Peter and SHIN, Yongcheol ; (1992), "Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root. How sure are we that Economic Time Series have a Unit Root?," *Journal of Econometrics*, 54., pp.159-178
- MALİYE BAKANLIĞI; (2006), "2006 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu", <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/964,2006raporupdf.pdf?0>, 14.09.2013
- MALİYE BAKANLIĞI; "2013 – 2015 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi", <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/6587,2012-2015-donemi-butce-hazirlama-rehberi.pdf?0>, 15.09.2013
- MANAGE Neela and MARLOW Michael L; (1986) "The Causal Relation Between Federal Expenditures and Receipts", *Southern Economic Journal*, 52, pp.617-629
- MERKEZ BANKASI; "Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri-Yeni Tanım (Maliye Bakanlığı) (Aylık, Bin TL)", 11.09.2013 http://evds.tcmb.gov.tr/yeni/bie_kbmgel.php http://evds.tcmb.gov.tr/yeni/bie_kbmgid.php
- ORTA VADELİ MALİ PLAN (2006-2008); 02.07.2005 tarih ve 25863 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yüksek Planlama Kurulu Kararı.
- ORTA VADELİ PROGRAM (2006-2008); 31.05.2006 tarih ve 25831 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı.
- RAM, Rati; 1988. "Additional Evidence on Causality Between Government Revenues and Government Expenditure", *Southern Economic Journal*, pp.763-769
- TERZİ, Harun ve OLTULULAR, Sabiha ; (2006), "Harcama-Vergi Geliri Hipotezi: Türkiye Örneği", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), ss.1-18
- WAHİD, Abu N.M.; (2008), "An Empirical Investigation on the Nexus Between Tax Revenue and Government Spending: The Case of Turkey", *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue 16, pp.46-51
- YAMAK Rahmi ve ABDİOĞLU Zehra; (2012), "Ampirik Bağlamda Toplam ve Alt Kalemler Bazında Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30 (1), ss.173-193
- ZİVOT Eric and ANDREWS Donald W.K; (1992) "Further Evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis", *Journal of Business and Economics Statistics*, 10(3), pp.251-270